

חוג פרשת השבוע במרכז מורשת מנחם בגין
לע"נ דניאל זונפלד ז"ל ואברהם לימואי בן רוחמה הי"ד

1. הנצי"ב מוולוז'ין, העמק דבר, הקדמה לספר במדבר

זה הספר נקרא בפי התנא רחבי"ג סוטה דל"ו חומש הפקודים. וכ"כ בה"ג. ונרשם בדעת רבותינו ענין שני הפקודים שבזה הספר. יותר משארי דברים שמייוחדים בזה הספר. כמו המרגלים וברכת בלעם ועוד הרבה. משום דעיקר זה הספר הוא מחליף ומשנה הליכות עם ה' בחיי העולם מאז שהגיעו לא"י. מן הדרך שהלכו במדבר. שבמדבר היו מתנהגים במדת תפארת שהלך לימין משה שהוא לגמרי למעלה מהליכות הטבע. ובא"י הלכו בדרך הטבע בסתרי השגחת מלכות שמים ב"ה. וזה השנוי התחיל עודם במדבר בשנת הארבעים כמו שביארנו בפי חקת. עפ"י זה השנוי נעשו מלחמות ישראל עם הכנעני ועם סיחון בדרך הטבע. וגם המטה לא הי' עוד ביד משה תמיד אלא לעת הצורך לפי ההכרח כמו שביארנו שם. וע"ז השנוי המצוין בזה הספר אמרו חז"ל בבראשית רבה פ"ג ויבדל אלהים בין האור ובין החשך זה ספר במדבר שהוא מבדיל בין יוצאי מצרים ובין באי הארץ. אכן עיקר ההפרש הזה הי' ניכר בשני הפקודים שהיו שני ענינים שוים בחומר המעשה. ונשתנו בצורת המעשה לפי הליכות ישראל. מש"ה בפעם הראשונה הי' עפ"י סדר הדגלים מדי' רוחות כמרכבה לשכינה. והי' אפרים ראש הדגל וקודם למנשה. ולא כן בפקודי פ' פינחס בשנת הארבעים. כמש"כ בפנים ב' כ'. ועוד בפקודי פ' במדבר היו הראשים מוכרחים להיות מאותו השבט. ולא כן הי' בפקודי פ' פינחס כמש"כ בפנים א' מקרא ב'. מש"ה רשום זה הענין מאד. עד שראו חז"ל לקרוא שם להספר חומש הפקודים. והנראה דעפ"י זה הכונה אמרו חז"ל דויהי בנסוע הארון הוא ספר בפ"ע. ללמדנו באשר כי התחלת השנוי הי' מן ויהי העם כמתאוננים וגוי' כי בשביל שהתנהגו במדת תפארת נענשו מיד אחר שחטאו. כי הי' צל ההשגחה על יד ימינם. ודבר זה היה קשה עליהם לסבול עד שגרם לשלוח מרגלים כאשר יבואר ר"פ שלח. ומזה נשתלשל והלך עד שהגיע לזה השנוי כאשר יבואר שם. וא"כ פרשה זו קטנה היא המחלקת בין שני אופני הליכות ישראל. עד שכל חלק א' מן הספר הוא ספר בפ"ע. כמו זה ההילוך הוא ספר בפ"ע. וזה ההילוך הוא ספר בפ"ע. וכמש"כ בפי' בראשית עה"פ זה ספר. שספור ענין גדול נקרא ספר :

2. במדבר רבה ב, ג

הדא הוא דכתיב (משלי ג, יט): ה' בחכמה יסד ארץ וגוי', ברא הקדוש ברוך הוא ארבע רוחות לעולם, מזרח מערב צפון ודרום. מזרח, משם האור יוצא לעולם. מערב, אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחס יוצאין לעולם. דרום, טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין לעולם. צפון, משם החשך יוצא לעולם. וכשם שברא הקדוש ברוך הוא ארבע רוחות העולם, כך סבב לכסא ארבע חיות, ולמעלה מכלם כסא הכבוד. וכנגדן סדר הקדוש ברוך הוא הדגלים למשה, אמר לו הקדוש ברוך הוא משה מזרח שממנו אור יוצא לעולם, יהיה כנגדו יהודה שהוא בעל מלוכה, שנאמר: והחנים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה וגוי'. ועליו שבט יששכר שהוא בעל תורה, שנאמר (דברי הימים א יב, לג): ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, וכן הוא אומר (במדבר ב, ה): והחנים עליו מטה יששכר וגוי'. ועליו זבולון שהוא בעל עשירות, כמה דכתיב (בראשית מט, יג): זבולון לחוף ימים וגוי'... ודרום טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין ממנו לעולם, יהי כנגדו שבט ראובן שהוא בעל תשובה, ותשובה מדה טובה, ורחמי של הקדוש ברוך הוא באים על הבריות בשעה שהם עושין תשובה, הדא הוא דכתיב (במדבר ב, י): דגל מחנה ראובן תימנה וגוי'. ועליו גד שהוא בעל גדוד, שנאמר (בראשית מט, יט): גד גדוד יגודנו, ראובן בתשובה, וגד בגבורה, ושמעון באמצע לכפר עליו, הדא הוא דכתיב (במדבר ב, יב טז): והחנם עליו מטה שמעון וגוי' ומטה גד וגוי' כל הפקדים למחנה ראובן וגוי' ושנים יסעו, שהתשובה שניה היא לתורה. לאחר שהיו נוסעים אלו שני דגלים היו הלויים נוסעים את המשכן, הדא הוא דכתיב (במדבר ב, יז): ונסע אהל מועד מחנה הלויים וגוי'. מערב אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחס, וכנגדן אפרים ובנימין ומנשה, ומי יעמד לפני שלג וברד, אפרים ומנשה ובנימין, שנאמר (תהלים פ, ג): לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך, ושכינה לעולם במערב, בגבול בנימין, שנאמר (דברים לג, יב): לבנימין אמר ידיד וגוי', הדא הוא דכתיב (במדבר ב, יח כד): דגל מחנה אפרים לצבאתם ימה וגוי' ועליו מטה מנשה וגוי' ומטה בנימין ונשיא וגוי' כל הפקדים למחנה וגוי' ושלשים יסעו, נאה לתורה ולתשובה, גבורה, כדי שיתגבר אדם בתורה ויתגבר על יצרו. צפון, משם החשך יוצא לעולם וכנגדן שבט דן, למה, שהוא החשיך העולם בעבודה זרה, שעשה ירבעם שני עגלי זהב, ועבודה זרה חשך הוא, שנאמר (ישעיה כט, טו): והיה במחשך מעשיהם, וחזר ירבעם על כל ישראל ולא קבלו ממנו אלא שבט דן, שנאמר (מלכים א יב, כט): ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב וגוי' ואת האחד נתן בדן, ולכך צוה הקדוש ברוך הוא שיחנה דן בצפון, הדא הוא דכתיב (במדבר ב, כה): דגל מחנה דן צפנה וגוי', ועליו שבט אשר מאיר על החשך, שנאמר (דברים לג, כד): ולאשר אמר ברוך וגוי' וטבל בשמן רגלו, וכן הוא אומר (במדבר ב, כז): והחנים עליו מטה אשר. ועליו נפתלי שהוא מלא ברכה כדי לפרנס, כמה דכתיב

(דברים לג, כג): נפתלי שבע רצון וגוי, וכן הוא אומר (במדבר ב, כט לא): ומטה נפתלי וגוי כל הפקדים למחנה דן וגוי לאחרנה יסעו לדגליהם, שכל מי שעובד עבודה זרה הולך לאחור ולא לפנים...

3. ביאליק, ספיח

בחלומי – והנה דרך ארוכה וכבדת חול לפני. והדרך מלאה שְׁיָרוֹת שְׁיָרוֹת של שׁוֹבֵי יָרִיד – וְאֵינִי בתוך השְׁיָרוֹת. איני יודע, איך ומאין הובאתי אל תוֹכֵן, אבל הולך אני מובלע באוכלסא אחת רבת מהומה ונסחף אחריה, כמעט שלא מדעתי. רעש והמולה וצַחַח מסביב. עגלות וקרונות, ריקים וטעונו משאות, הם ויושביהם ומנהיגיהם ומלוֹיָיהם, רוכבי סוסים והולכי רגל, אדם ובהמה עָרַב רב, מתנהגים וזוחלים בכבדות ובאין כח בתוך ענני אבק ובשפעת חול. קשה ההליכה כקריעת ים. אופנים ורגלים טובעים בשפעת החול עד חֲצָצִים. אבק. שרב. אין פֶּחַ. פְּלֶם עֵיפִים ורצוצים, פְּלֶם שְׁטוּפֵי זַעַף דְלוּחָה, פְּלֶם זְעוּמֵי פִינֶם וְעִכּוּרֵי רוּחַ – וְכֹלֶם צוֹעֲקִים וּמְפִים אֶת בְּהֵמָתָם בְּאִזְרוֹת חֲמָה. היריד, כנראה, לא עלה יפה: איש מהם לא העלה את חצי תאָוֶתוֹ בידו. על כן יכלו את חמתם בְּבִהְמָתָם העלובה. וככל אשר תכבד הדרך, כן תקצר הרוח וכן יגדל הרעש ותִרְבֶּה הערבוביה. אין איש שומע עוד את שפת רעהו. פְּלֶם מְזוּרִים זֶה אֶת זֶה וְכֹלֶם מְעַכְבִּים זֶה אֶת זֶה כְּאֶחָד: "הייא, הייא! נטה ועבור, בן-אדם!" – "עמוד, עמוד! אל תמוש ממקומך, בן-כלבים!" – אבל אין אחד מהם זז או נח מדעתו. אדם הולך – לפי שהכל הולכים, עומד – לפי שהכל עומדים. עָדָר. ואף אני אחד מן העדר. מתלבט אני בתוך אלה – ואיני יודע מה לי ביניהם. עיפתי. ראשי, ראשי. עוד מעט והתעלפתי – ואני מוסיף והולך. בעל-פְּרָחִי אֵינִי הוֹלֵךְ. כמטושטש. עודני הולך – והנה כמראה אֲבִי נחל לפני. פקחתי עיני – חייכם, אֲבִי נחל ממש. חיים ורעננים, גבוהים וצפופים, נמשכים הם לכל ארך הדרך מימין ועומדים כחומה ירוקה בְּצִדָה, מבדלת בין עוברי הדרך ובין איזה עולם אחר, עולם פלאים, שמעבר לאֲבִים. ראיתי וְתָחִי רוּחִי. תימה שלא הרגשתי בכך קודם לכן: הרי כאן הם וכאן היו גם מְתַקְלָה. ואף עתה, כמדומה, שאין איש זולתי מרגיש בהם. נפשי יצאה אל אֲבִי הנחל – ומבלי הסיח מהם דעתי הוספתי להִגְרָר אחרי השְׁיָרוֹת הלאה. "שם, מעבר למחיצת האֲבִים, עולם אחר יש, עולם בהיר ושאנן – ואני אדענו, איש זולתי לא ידע זאת" – ואני הולך ונגרר אחרי השְׁיָרוֹת הלאה, הלאה. ואולם עיני לא חדלו בכל זאת מְשֻׁמֵר אֶת האֲבִים. וראה זה פלא! מדי עֲבָרִי עַל פְּנֵי מְקוֹמוֹת קְלוּשִׁים וְדִלּוּלִים שֶׁבְּמַחֲצֵת האֲבִים או על פני פְּרָצוֹתֵיהֶם הַדְּקוֹת – נשקפה לי דרך שם כעין בבואה של אחד פלאי, שיושב מעבר למחיצה בדרך בדשא על שפת נחל זך, אחוֹרְרֵי אֶל האֲבִים ופניו אל המים הבהירים והשקטים. קול המוֹנֵן של השְׁיָרוֹת העוֹבְרוֹת מעבר מזה – לא יבקי, כנראה, אליו, פֶּאֱלוֹ הוּא נִתּוֹן בְּעוֹלָם אַחֵר, רְחוֹק. נטוע כמסמר הוא יושב במקומו, פניו לראי המים, ולא ניד ולא זיז, ואף-על-פי-כן, כל כמה שאני מוסיף והולך ומתרחק – אף הוא כן. בבואתו השחורה הבהבה אלי פעם בפעם מרחוק מבין האבים דרך כל רשת ופְּרָצָה חֲדָשָׁה שֶׁעֲבַרְתִּי עֲלֶיהָ, כֶּאֱלוֹ הוּא גוֹפּוֹ וְהִנְחַל הַזֶּה עִמוֹ וְכֹל יְקוּמָם מִסְבִּיב לְוִוִּי חֶרֶשׁ, שֶׁלֹּא מִדְּעַתִּי, כְּשֶׁהֵם נִעְתְּקִים עִמִּי יָחַד מֵאֲלֵיהֶם קִמְעָא קִמְעָא בְּשַׁעֲרוֹרִים סְמוּיִים מִן הָעֵין – דוֹגְמַת צוֹרֵת לְבָנָה בְּנֶהַר. מִי הוּא הַפְּלֵאִי הַהוּא? הֲלֹא יִדְעַתִּיו? הֲלֹא הֵיִיתִיו? הֲלֹא קָרֹב הוּא אֵלַי וְאֵל נִפְשִׁי מֵאֵד מֵאֵד? הֲלֹא כְּמוֹנִי כְּמוֹהוּ? הֲלֹא חֵיב אֲנִי, וְיֵהִי מֵה, לְהִתְגַּנֵּב מִפֶּה וְלִהְלֵט כְּרָעַל אֶל הָעוֹלָם הַטְּהוֹר וְהַשְּׂאֵנָה הוּא שֶׁמְעַבֵּר לְפָרְגוֹד הִירוֹק? שֶׁפֶת הַנְּחַל הַזֶּה וְהַטְּהוֹר הֲלֹא מְקוּמִי הוּא, וְאֵינִי הוּא שִׁישְׁבֵתִי עֲלָיו מֵאֵז? – וְאֵינִי מוֹסִיף בְּכֹל זֶה לְהִגְרָר אַחֲרֵי הַשְׁיָרוֹת הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ הַלֵּאָה, הַלֵּאָה. פְּסוּנִי עֲנֵנִי אֲבָק וְהַמּוֹלָה רְבָה שֶׁתָּה עֲלֵי, וְאֵינִי מִתְרַחֵק וְהוֹלֵךְ, הוֹלֵךְ וּמִתְרַחֵק. הֵיכָן הֵם אֲבִי הַנְּחַל? הֵיכָן וְאֵינִים! עֲזוּב עֲזַבְתִּי אֶת פְּלֶם מֵאַחֲרָי, אוֹתָם וְאֵת עוֹלָמָם הַטְּהוֹר וְאֵת נְחַל מִימֵיהֶם הַזְּכִים וְאֵת הַפְּלֵאִי הַיּוֹשֵׁב תְּמִיד עַל שֶׁפֶת הַנְּחַל. פְּתֹאֵם זְכַרְתִּי וְנִפְשִׁי יִצְאָה: זֶה הַבּוֹדֵד הַפְּלֵאִי אֲשֶׁר עֲזַבְתִּיו מֵאַחֲרָי עַל שֶׁפֶת הַנְּחַל – הֲלֹא אֲנִי אֲנִי הוּא! אֲנִי וְלֹא אַחֵר! – –

4. שפת אמת במדבר, תרל"ג

במדרש צדקתך כו'. כי מה שניתן התורה במדבר דוקא הי' כדי להמשיך אור התורה אף למקום תהו. כי התורה הוא חיות הכל כמ"ש ז"ל שקודם התורה הי' ב' אלפים תהו. והקב"ה מאיר ע"י התורה לכל מקומות האפלים כמ"ש (שמפרסים) [*שמפורש] היום כי כל זמן הוא הסתר כמ"ש במ"א. וגם המנין שהי' ג"כ להאיר בכל פרט. כי החיות מכל בניי הכל אחד כמ"ש עי' נפש שעובדין לאלקי אחד. וכמ"ש ואהבת לרעך כו' כלל גדול בתורה. כי ע"י התורה שהוא חיות פנימיות של כל ישראל מתחברין להיות אחד ממש. כי הפירוד רק הלבוש שיש לכל א' כי זה הי' כוונת בריאת האדם להאיר ע"י אור נשמתו גם בהגשמיות. ונמצא יש לכל פרט הסתר מיוחד וזה המנין כנ"ל. ובמדרש הטעם שניתן במדבר שמי שאינו עושה עצמו כמדבר אינו זוכה לתורה. ומובן על פי דברי מהר"ל שיש לכל דבר חומר וצורה ע"ש. ומדבר הוא בלי ציור. וכפי מה שמוכן האדם לקבל צורה זוכה לתורה שהוא חיות הפנימיות של כל דבר והוא הצורה כנ"ל. וגם מדבר מלשון דיבור והנהגה כמ"ש במ"א פי' עשרת הדיברות להיות נידבר הכל עפ"י מצות השי"ת. וכן האדם צריך להיות בטל לזה להיות נמשך אחר הנהגתו ית' כמ"ש בזוה"ק על ודברת בס'. וכתוב ארץ יראה ושקטה כו' בתחילה יראה כו'. והוא הכנה לקבלת התורה היראה והפחד לידע שאין לו חיות. ומקוה רק לחיות התורה כנ"ל.